

Відгук
офіційного опонента кандидата філологічних наук
Максимчук Ольги Василівни
на дисертаційну роботу
Борщ Світлани Миколаївни
«Дискурс української середньовічної літератури
в науковій спадщині Івана Франка»,
подану на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук
зі спеціальності 10.01.01 – українська література

Творчий геній Івана Франка проявляється як у мистецтві красного слова, так і в академічній діяльності. Людина енциклопедичних знань і надзвичайної працелюбності, І. Франко лишив по собі величезний спадок наукових текстів із різних галузей знань, передовсім гуманітарних. Необхідність систематизувати й вивчати його академічний доробок – завжди на часі, тому дисертаційна робота Світлани Борщ «Дискурс української середньовічної літератури в науковій спадщині Івана Франка» є актуальною і являє собою новий необхідний крок у франкознавчих студіях.

І. Франко як один із зачинателів вивчення історії української літератури чималу увагу приділяв давньому періоду її функціонування. Саме тому у своєму дослідженні дисерантка доречно обмежує увесь той огром матеріалів, що представляє І. Франка як історика літератури, медієвістичними студіями науковця, які стосуються українського літературного процесу.

Дисертаційна робота С. Борщ логічно структурована; з огляду на специфіку предмета дослідження вона складається з анотацій українською та англійською мовами, змісту, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (213 позицій) і додатків, що містять перелік публікацій, у яких представлено основні результати дисертації, та назви міжнародних і всеукраїнських наукових конференцій, у яких брала участь дисерантка.

У вступі обґрунтовано актуальність і новизну роботи, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет дисертації, окреслено методологічну базу і методику, теоретичне й практичне значення кваліфікаційної наукової праці. На с. 20 дисертації С. Борщ, розкриваючи новизну своєї студії, зазначає: «Досліджено наукові тексти І. Франка, присвячені українській літературі періоду раннього та зрілого Середньовіччя, та роботи медієвістів XIX–XXI ст.». Утім, на нашу думку, оскільки тут дисертантка має підкреслити, у чому полягає приріст знань, який внесла її студія в сучасну україністику, то доцільно було б пояснити, чим саме результати дисертаційної роботи відрізняються від доробку попередніх дослідників, які теж вивчали Франкові праці, присвячені українській середньовічній літературі, а також у чому полягає новизна її аналізу робіт інших «медієвістів XIX–XXI ст.».

Там само, на с. 20, дисертантка так визначає теоретичне значення своєї роботи: «Комплексний підхід дослідження медієвістичної спадщини І. Франка дає змогу осмислити процес формування історії української літератури (на прикладі періоду раннього та зрілого Середньовіччя) як наукової дисципліни». Однак, зважаючи на висновки проробленого дослідження, теоретична значущість роботи також полягає в тому, що було продемонстровано процес формування не лише дисципліни *історія української літератури*, а й канону української літератури, зосібна текстів середньовічного періоду, до кшталтування якого долучився І. Франко.

Перший розділ дисертації «Дискурсивне творення історії української літератури раннього та зрілого Середньовіччя у XIX–початку XX ст.» присвячено теоретичним розважанням над термінологією, якою оперує дисертантка (дискурс, дискурс-аналіз, висловлювання-функції), та огляду попередніх досліджень, дотичних до теми дисертаційної роботи. В останньому підрозділі першого розділу дисертації ідеться про «роль І. Франка у формуванні наукової дисципліни «Історія української літератури», зокрема періоду раннього та зрілого Середньовіччя» (с. 39). Наприкінці як першого, так і подальших розділів дисертації С. Борщ

наводить проміжні підсумки свого дослідження, що відповідає вимогам до оформлення академічної роботи та спрощує рецепцію її наукових результатів.

Характеризуючи підхід І. Франка до поділу києворуської літературної спадщини за жанровими ознаками, С. Борщ доречно підмічає, що він був не до кінця виробленим, адже в різних працях науковець по-різному групую і систематизує аналізований матеріал; це відображенено, наприклад, у його студіях «Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р.» та «Історія української літератури» (с. 64). Хоча сам І. Франко, досліджуючи українську середньовічну літературу, «не поділяє пам'ятки цього періоду на перекладні та оригінальні» (с. 111), однак наступні розділи своєї роботи С. Борщ розподіляє якраз з огляду на критерій оригінальності текстів, що їх представлено у Франкових медіевістичних працях: другий розділ дисертації присвячено перекладній літературі Київської Русі, тоді як третій – текстам, що були створені місцевими книжниками на українських теренах.

Утім, скомплікованість такого поділу полягає в тому, що навіть перекладна література зазнавала переробок і доповнень, коли починала функціонувати у києворуській традиції. Через це такі тексти чи компіляції текстів С. Борщ, користуючись термінологією І. Франка, називає «напіворигінальною» літературою. До її аналізу дисертуантка звертається в другому розділі своєї роботи, що має назву «Перекладна література києворуського періоду в науковій спадщині І. Франка». Зокрема, пам'ятками «напіворигінальної» літератури можна назвати такі середньовічні збірники, як Пролог, Пчола, Ізмарагд, Ізборники 1073 р. та 1076 pp., хоча останній науковець вважає «в значній мірі, а може, навіть зовсім самостійною роботою» – див. «Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р.» (2008), с. 9. Можливо, у дисертації варто хоча би кількома словами згадати про те, що наукові зацікавлення таким типом літератури позначилися і на художній творчості Івана Франка: так, в основу деяких його віршів з

поетичної збірки «Мій Ізмарагд» лягли повчання з давньоруського «Ізмарагду», – цю тему розкрив ув одній зі своїх статей Олексій Мороз.

Прикметно, що розглядаючи Франкові студії про поширення в Київській Русі перекладних повістей на кшталт «Александрії», «Повісті про Варлаама та Йоасафа», «Девгенієвого діяння», «Повісті про Акира Премудрого», С. Борщ не лише переповідає основні результати досліджень науковця, а й доповнює свій виклад сучасними знаннями про генезу й особливості цих середньовічних текстів. Наприклад, дисертантка корегує твердження І. Франка, буцімто в основі історії про Варлаама та Йоасафа лежить переробка індійської легенди про юного Будду. У сучасних дослідженнях побутує думка, що ця «Повість» має середньоазійське походження, тому буддистський вплив на ній опосередкований (с. 78).

Закономірно, що у підрозділі, присвяченому апокрифам і християнським легендам, які прийшли на українські землі разом з іншою перекладною літературою ще в добу Середньовіччя, згадано фундаментальне п'ятитомне видання І. Франка «Апокрифи і легенди з українських рукописів», що побачило світ протягом 1896–1910 pp. Серед апокрифічних ранньохристиянських джерел, які справили вплив на вітчизняну домодерну культуру, С. Борщ, слідом за І. Франком, називає Євангеліє псевдо-Матвія (с. 93); цій темі науковець присвятив окрему розвідку «Апокрифічне Євангеліє псевдо-Матвія і його сліди в українсько-руськім письменстві». Утім, як нам здається, з дослідницького фокусу дисертантки випала інша робота І. Франка, що також розкриває питання впливів псевдоєвангелій на давню українську літературу. Ідеється про працю «Благовіщення: порівняльний дослід біблійної теми. З додатком благовіщенської драми Івана Дамаскина в віршованім перекладі на церковнослов'янську мову», яка зберігається у відділі рукописів і текстології Інституту літератури НАН України; вона була підготовлена до друку Ярославою Мельник і опублікована в 2009 р. У згаданій розвідці І. Франко аналізує апокрифічний сюжет Благовіщення, який дещо відрізняється від історії, котру розповідає

апостол Лука у канонічному Євангелії. Це апокрифічне передання, відображене зокрема в Протоєвангелії від Якова, справило вплив на східохристиянську пам'ятку «Слово на Благовіщення», яка традиційно приписувалася Йоану Дамаскину. І. Франко припускає, що переклади «Слова» на церковнослов'янську мову виникли «дуже вчасно, може, ще в початках церковно-славянського письменства» (цитата із вказаної праці І. Франка, с. 69). Тож досить імовірно, що це «Слово», яке увібрало в себе сюжетні елементи з апокрифічних Євангелій, було відоме в Україні ще з часів Середньовіччя.

Виникає питання з приводу залучення дисертанткою до огляду статті І. Франка «Легенди про Пршемислову квітучу ліщину та легенди про квітучу палицю», адже в цій розвідці йдеться про західнослов'янську легенду. Якщо подібні мотиви про розkvітлу палицю трапляються також у текстах, які функціонували на українських теренах, то, можливо, авторці дисертації треба було б чіткіше це проартикулювати.

Висновки до другого розділу, на нашу думку, надто лаконічні і не відображають деяких аспектів, заторкнутих в останньому підрозділі, наприклад, особливостей легенд Кирило-Мефодіївського циклу, що їх висвітлював І. Франко.

У третьому розділі дисертації, що має назву «Оригінальна література Київської Русі в інтерпретації І. Франка», розглянуто цілий ряд пам'яток української середньовічної літератури, простудійованих у Франкових працях. Мова йде і про такі широковідомі нині твори, як «Слово о полку Ігоревім» та «Повість временних літ», і про менш знані загалу тексти, серед яких «Притча о богатих із книг болгарських» чи легенда про корсунських єпископів-мучеників. Праці І. Франка над цими творами дали змогу залучити їх саме до українознавчого наукового дискурсу. Приміром, у підрозділі, присвяченому «Слову о полку Ігоревім», дисертантка наголошує, що «на думку дослідника, і мова, і темні місця пам'ятки свідчать про українство автора» (с. 116). Разом із тим, С. Борщ детально зупиняється на дискусіях, що їх вів український

науковець зі своїми колегами з питань походження текстів, «темних місць» та авторських інтенцій в аналізованих пам'ятках.

У своєму аналізі наукового доробку І. Франка дисерантка виокремлює дослідницькі методи і підходи, якими оперував видатний український учений. Зокрема, С. Борщ звертає увагу на Франкову верифікацію «українського редагування / генези давніх пам'яток» (с. 57), на його прихильність до культурно-історичного підходу (с. 47–48), застосування компаративістичного методу (с. 98) тощо.

Дисерантка не боїться часом висловлювати і критичні зауваження з приводу деяких не вельми схвальних оцінок І. Франка, які він давав певним художнім явищам того часу та окремим текстам української середньовічної літератури: «Топоси скромності, чуда та інші загальні місця – викликають негативну оцінку І. Франка-позитивіста. Новели «Києво-Печерського патерика» науковець аналізує відповідно до сучасних йому переконань» (с. 58), – а отже, як доходить висновків дисерантка, І. Франко «моделює інтелектуальний образ давніх українців, не уникаючи оцінних суджень» (с. 160).

У висновках до дисертації С. Борщ наводить узагальнені результати своєї роботи, що відповідають сформульованим у вступі дослідницьким завданням та демонструють, що поставлену напочатку мету кваліфікаційної наукової праці успішно досягнуто.

Представлений С. Борщ автореферат дисертації відповідає за змістом і структурою дисертаційній роботі.

У підсумку зазначимо, що попри деякі висловлені зауваження, в цілому дисертація С. Борщ є цілісним самостійним дослідженням, виконаним на високому академічному рівні. Наукова спадщина І. Франка потребує сучасного переосмислення та глибокого аналізу через призму нових методик та з огляду на останні дослідження в україністиці й суміжних дисциплінах, а тому робота С. Борщ є актуальну та суголосною потребам сьогоднішньої української науки. Тож можемо стверджувати, що дисертація «Дискурс

української середньовічної літератури в науковій спадщині Івана Франка», подана на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.01.01 – українська література, відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів», затверженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. за № 567 (зі змінами, внесеними згідно з постановами Кабінету Міністрів України за № 656 від 19 серпня 2015 р., № 1159 від 30 грудня 2015 р. і № 567 від 27 липня 2016 р.). Отже, дисертантка Борщ Світлана Миколаївна заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.01.01 – українська література.

Офіційний опонент:

кандидат філологічних наук,
науковий співробітник
відділу стародруків та рідкісних видань
Інституту книгознавства
Національної бібліотеки України
ім. В. І. Вернадського

О. В. Максимчук